

νεκρὰ οὕτως εἶπειν ἰσορροπία, μία κατάστασις κοινωνικῆς ἀδρανείας κτλ.

Ἐὰν δὲν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρῶν ἐπιστημόνων, θὰ ἔπρεπε νὰ νομίζη κανεὶς ὅτι κατὰ τὴν μηχανικιστικὴν ταύτην κατεύθυνσιν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κοινωνιολογικοῦ προβλήματος (τῆς συμβιώσεως) γίνεται γελοιοποιήσις τοῦ θέματος. Ἄλλως δὲν θέλω ν' ἀμφισβητήσω ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὑπάρχουν ὁμοιότητές τινες καὶ παραλληλισμοὶ ὅπως μεταξὺ τῶν βιολογικῶν γεγονότων καὶ τῆς συμβιώσεως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τῆς μηχανικῆς καὶ τῶν γεγονότων τῆς συμβιώσεως. Ἀλλὰ ὅπως θὰ δείξω ἀμέσως ὁμιλῶν περὶ τῆς ὀργανικιστικῆς κατευθύνσεως εἰς τὴν κοινωνιολογίαν, διὰ παραλληλισμῶν καὶ ὁμοιοτήτων ποτὲ δὲν γίνεται κατανόησις τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐρεῦνης, ἀφίνω ὅτι οἱ παραλληλισμοὶ καὶ ὁμοιότητες, τὰς ὁποίας ἀνακαλύπτουν οἱ βιολογοῦντες καὶ μηχανικίζοντες κοινωνιολόγοι, δὲν εἶναι ἀκριβεῖς.

Γ' Ἡ «ὀργανικιστικὴ» κατεύθυνσις (βιολογικο - ψυχολογικὴ κατεύθυνσις)

Ἡ βασικὴ γνώμη τῆς κατευθύνσεως ἣ ὁποία λέγεται «ὀργανικιστικὴ» ἀποτελεῖται κατὰ βάθος ἀπὸ τὴν συνένωσιν τῆς βιολογικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἀπόψεως, ἣ δὲ κοινωνία (ἣ συμβίωσις) θεωρεῖται τότε ὡς ὀργανικὸν ἄτομον, ὡς ἓνα ὄν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἴδιον σῶμα καὶ ψυχὴν (πνεῦμα).

Καὶ ἡ ψυχολογικὴ κατεύθυνσις, ἐννοεῖται, καθ' ὅσον ὁμιλεῖ περὶ συνολικῆς θελήσεως ἢ συνολικῆς συνειδήσεως καὶ συνολικοῦ πνεύματος, εἶναι καθ' ἀνάγκην τῆς γνώμης ὅτι ἡ κοινωνία (ἣ συμβίωσις) πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓνα ὄν ἴδιον, ὡς ὀργανικὸν ὄν. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς γνώμας τῆς βιολογικῆς κατευθύνσεως. Ἀλλὰ οὔτε ὅλοι οἱ ψυχολογοῦντες οὔτε ὅλοι οἱ βιολογοῦντες κοινωνιολόγοι ἐπεκτείνουν τὰς ἐκδοχὰς των μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωροῦν τὴν κοινωνίαν πράγματι ὡς ἓνα ὄν ὀργανικὸν καὶ εἶναι σφάλμα, ἐὰν ἡ βιολογικὴ ἢ καὶ ἡ ψυχολογικὴ

κατεύθυνσις θεωροῦνται ἀπ' εὐθείας καὶ ὡς ἡ ὀργανικιστικὴ κατεύθυνσις.

Ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ συμβίωσις (λαμβάνεται δὲ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία) εἶναι ἓνα ὄν ἴδιον ψυχοφυσικόν, ὄν ὀργανικόν, δὲν εἶναι κυρίως νέα. Τοιαύτην γνώμην ἔχει ἐκφράσει ἤδη ὁ Πλάτων, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, βέβαια μᾶλλον μὲ σύγχυσιν τῆς φιλοσοφικῆς ιδεολογικῆς ἀπόψεως περὶ κοινωνίας μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς κοινωνίας. Ἡ ἄποψις ὁμως αὐτὴ δὲν ἐξέλιπε πλέον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης περὶ τῆς κοινωνίας. (Πρὸβλ. π. χ. *Masciavelli, Campanella* κ. ἄ.). Συχνότατα δὲ γίνεται λόγος περὶ παιδικῆς ἡλικίας, ὠρίμου ἡλικίας καὶ γήρατος ὅπως τοῦ κατ' ἴδιαν ὀργανικοῦ ὄντος καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ ἄποψις περὶ τῆς κοινωνίας, τῆς συμβιώσεως, ὅτι εἶναι ὀργανικόν ὄν κατ' ἴδιαν, ὑπῆρξεν ἔπειτα ἡ βασικὴ γνώμη καὶ ὄλων τῶν λεγομένων «ρωμαντικῶν» (*Ad. Müller, Herder, Lessing* καὶ ἄλλων), ἔχουν δὲ τὴν αὐτὴν γνώμην καὶ ὁ *Kant*, ὁ *Fichte*, ὁ *Hegel*, ὁ *Schelling* καὶ τόσοι ἄλλοι (1), ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς τὸν *Comte* καὶ τὸν *Spencer* καὶ εἰς ἄλλους ψυχολογοῦντας καὶ βιολογοῦντας κοινωνιολόγους, Πρὸ πάντων ὁμως ὁ *Schäffle* (2) καὶ ὁ *P. v. Lilienfeld* (3) ἔδω-

1. Πρὸβλ. καὶ *Bluntschli*, *Die Lehre vom modernen Staate* 1875 - 76 καὶ *Psychologische Studien über Staat und Kirche* 1844.

2. *A. Schäffle*, *Bau und Leben des socialen Körpers - Enzyklopädischer Entwurf einer realen Anatomie, Physiologie und Psychologie der menschlichen Gesellschaft mit besonderer Rücksicht auf die Volkswirtschaft als sozialen Stoffwechsel* 1875 - 79. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Schäffle* ἐξέδωκεν ὁ *Bücher* 1906 τὸ χειρόγραφον αὐτοῦ *Abriss der Soziologie*.

3. *P. v. Lilienfeld*, *Gedanken über die Sozialwissenschaft der Zukunft* τόμοι πέντε 1873 - 81 (I. Die menschliche Gesellschaft als Organismus, II. Die sozialen Gesetze, III. Die soziale Psychophysik, IV. Die soziale Psychologie καὶ V. Versuch einer natürlichen Theologie) Πρὸβλ. καὶ *Soziale Pathologie* 1896 καὶ *Zur Verteidigung der organischen Methode* 1898.

σαν ὡς πρῶτοι τελείαν μορφήν εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, ὃ δὲ A. Espinas, ὃ ὁποῖος σχεδὸν ὡς πρῶτος ἠρεύνησε τὰς κοινωνίας τῶν ζώων, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι αἱ κοινωνίαι αὐταὶ εἶναι ὀργανικὰ ὄντα, ἄτομα (1).

Ὁ P. v. Lilienfeld ὠνόμασε τὴν κατεύθυνσιν «ὀργανιστικὴν». Κατὰ τὴν ὀργανιστικὴν λεγομένην κατεύθυνσιν (2) ἡ κοινωνία εἶναι πραγματικὰ ἓνα ὄν ἰδιαίτερον, δηλαδή ὄχι ὀργάνωσις ἀτόμων, ἀλλὰ φυσικὸς ὀργανισμὸς ὅπως κάθε ἄνθρωπος, κάθε ζῷον, κάθε φυτόν. Ἡ κοινωνία κατὰ τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν εἶναι συνέχεια (παράτασις) τῆς ἐκ φύσεως παραγωγῆς ἀτόμων, εἶναι μία ἄνωτέρα ἐνσωμάτωσις τῶν δυνάμεων ἰδιαιτέρως παντὸς ὀργανικοῦ, βιολογικοῦ ὀργανισμοῦ. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας εἶναι, λέγει ἡ κατεύθυνσις, ὅπως καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ παντὸς ἀπλοῦ βιολογικοῦ ὀργανισμοῦ: αὔξεις, διαίρεσις (διάκρισις), πλήθυνσις, ἀσθένεια, θάνατος, ἀνανέωσις κτλ. Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία εἶναι κατὰ τὴν ὀργανιστικὴν αὐτὴν θεωρίαν ἡ ὑψίστη βαθμὶς τοῦ ἀνοργάνου, ὀργανικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου, εἶναι κατὰ τὸν σχηματισμόν, τὴν ἰδιοσυστασίαν, τὸν βίον, τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν διάλυσίν της ὁμοία μὲ τὰ συστήματα τοῦ ἀνοργάνου καὶ ὀργανικοῦ κόσμου, διότι διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ὁποῖον εἶναι μία δύναμις ἢ ἐνέργεια, ἐπέρχεται ἀκριβῶς πραγματικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἀμοιβαία σχέσις μεταξὺ τῶν κατ' ἴδιαν ἀνθρώπων καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ὅπως ἡ φύσις ὡς ὅλον, λέγουν, ἀποτελεῖ ἓνα ὅλον ὀργανικὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀποτελοῦν καὶ τὰ ἰδιαίτερα ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα σώματα ἐντὸς τῆς φύ-

1. A. Espinas, Les sociétés animales 1877 2α ἔκδ. 1878.

2. Πρὸβλ. R. Worms, La sociologie 1893 καὶ Organisme et société 1896. De Greef, Introduction à la sociologie 1886. A. Fouillée, La science sociale contemporaine 3η ἔκδ. 1896 καὶ L' idée force. Ardigò, Sociologia 1897. Asturaro, La sociologia 1897. O Spann, Gesellschaftslehre 3η ἔκδ. 1930. S mall, General Sociology 1905 Πρὸβλ. καὶ Novicow, Conscience et volonté sociale, la theorie organique des sociétés εἰς τὸ Annales de l' institut internat. de sociologie 1899.

σεως μεγάλης κοινωνίας ὡς συστήματα ἀπλουστέρων καὶ πολυσυνθέτων μερῶν. Ἰδιαιτέρως ὁ βίος τοῦ κοινωνικοῦ σώματος εἶναι τὸ προϊόν πολυμόρφων ἐλκτικῶν καὶ ἀπωθητικῶν ἀμοιβαίων σχέσεων (*vielgestaltiger attraktiver und repulsiver Wechselwirkungen*, Schäffle) ὅλων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ κοινωνικῶν στοιχείων, ὅλων τῶν προσώπων καὶ ομάδων προσώπων. Ἡ κοινωνία συνίσταται, λέγουν, ἀπὸ τὰ αὐτὰ συστήματα ὅπως καὶ πᾶν ὀργανικὸν ὄν : εἰς τὸν ἐξωδερμικὸν ἴστον τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κοινωνίαν ὁ στρατὸς καὶ οἱ δικασταί, εἰς τὸν ἐσωδερμικὸν ἴστον ἡ βιομηχανία καὶ ἡ γεωργία, εἰς τὸν μεσοδερμικὸν ἴστον τὸ ἐμπόριον· πάλιν δὲ εἰς τὸ διαθρεπτικὸν (ἢ πεπτικὸν) σύστημα ὁ ἐργάτης, εἰς τὸ διανεμητικὸν (τὸ ὅλον καρδιακὸν σύστημα μετὰ τῶν ἀγγείων) τὸ ἐμπόριον, γενικῶς ἡ οἰκονομία, εἰς τὸ ἐποπτικὸν σύστημα (τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα γενικῶς) ἡ κυβέρνησις καὶ τὰ ὄργανά της· ἐπίσης οἱ αὐτοὶ νόμοι ἐξελίξεως καὶ εἰς τὸ κατ' ἴδιαν ὀργανικὸν ὄν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν κτλ. Τὸ κύτταρον τοῦ κοινωνικοῦ σώματος εἶναι, λέγουν, ἡ οἰκογένεια, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν εἶναι οἱ κόκκοι καὶ τὰ φυσημάτια (*Körnchen und Bläschen*) τοῦ κυττάρου, συστατικὰ μέρη μιᾶς ἀχωρίστου ἐνότητος. Ἡ κυτταρικὴ ὑφή (*Zellgewebe*) τῆς κοινωνίας εἶναι, ἐννοεῖται λέγουν, πνευματικοῦ εἴδους, εἶναι ἡ γλῶσσα, ἡ φιλία, αἱ σχέσεις κτλ. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὑπάρχει καὶ ἀρσενικὴ κοινωνία, ἡ πολιτεία, καὶ θηλυκὴ κοινωνία, ἡ ἐκκλησία. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, λέγουν, ὅπως ὁ κατ' ἴδιαν ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία ὡς ὄλον καὶ ἰδιαίτερον ὀργανικὸν ὄν ὑπόκειται εἰς πνευματικὰς καὶ εἰς σωματικὰς ἀσθενείας : εἰς τὸν κατ' ἴδιαν ἄνθρωπον ἡ λεγομένη ὑστερικὴ κατάστασις, ἐδῶ, εἰς τὴν κοινωνίαν ἡ ἀνταποκρινομένη ψυχικὴ κατὰστασις τῆς συγκεντρωμένης ομάδος, ἐκεῖ ἀσθένειαι τοῦ στομάχου, ἐδῶ αἱ οἰκονομικαὶ κρίσεις, ἐκεῖ ἀφροδισιακαὶ παθήσεις, ἐδῶ ἡ πορνία, ἐκεῖ ἡ παραλυτικὴ κατάστασις, ἐδῶ ἡ συντηρητικότης, ἐκεῖ ἀσθένειαι τοῦ ἐγκεφάλου, ἐδῶ ἐπαναστάσεις κτλ.

Ἐπιπλέον ὅτι ἡ (ἄνθρωπινη) κοινωνία εἶναι ὀργανικὸν ὄν καὶ ὅτι πρέπει νὰ κατανοηθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, προσπαθοῦν οἱ ὅπα-

δοὶ τῆς θεωρίας νὰ καταδείξουν καὶ διὰ τῆς πορείας τῆς βιολογικῆς ἐξελίξεως : μετὰ τὸ κύτταρον ὡς πρώτην ἐνότητα, λέγουν, παρήχθη τὸ πολυκύτταρον ὄν, ἐδῶ π. χ. ὁ ἄνθρωπος, διὰ δύο πολυκυττάρων ὄντων (ἄνδρὸς καὶ γυναικὸς) παρήχθη ἔπειτα ἡ οἰκογένεια, διὰ οἰκογενειῶν δὲ (ὡς κυττάρων) παρήχθη ἡ κοινωνία (ἄνθρώπων).

Καὶ ὅμως τὸ ὅλον τῆς ὀργανιστικῆς θεωρίας εἶναι ἀπλῆ κατασκευὴ καὶ ἐσφαλμένον. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν πρόκειται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ ὄχι περὶ οἰασδῆποτε κοινωνίας. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐδῶ προλαμβάνων τὰς κατ' ἰδίαν ἐρεῦνας τῶν κατ' ἰδίαν κοινωνιολογιῶν (τῆς κοινωνιολογίας τῆς ἀγέλης καὶ τῆς κοινωνιολογίας τῆς κυψέλης καὶ τῆς κοινωνιολογίας τοῦ σωροῦ μυρμῆκων εἰς τὰ ζῶα, τῆς κοινωνιολογίας συμβιώσεως φυτῶν εἰς δάση, εἰς λειμῶνας καὶ τῶν κοινωνιολογιῶν τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων ὁμαδοποιήσεων) νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας καὶ νὰ δείξω ὅτι ἡ ὀργανιστικὴ ἄποψις ἰσχύει ἐδῶ ἢ ἐκεῖ (π. χ. πράγματι ἐν σχέσει πρὸς τὴν κυψέλην καὶ τὸν σωρὸν τῶν μυρμῆκων), γενικῶς ὅμως εἶναι σφάλμα, πρὸ τῶν ἰδιαιτέρων ἐκείνων ἐρευνῶν νὰ ἐκπονεῖται γενικὴ θεωρία περὶ κοινωνίας, ἄποψις κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης. Πάντως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύῃ ἡ θεωρία εἰς τὰς συμβιώσεις (κοινωνίας) εἰς τὰς ὁποίας γενικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ καὶ γίνεται ἀντικατάστασις τοῦ λεγομένου κυτταρικοῦ συστήματος τοῦ ἐνὸς διὰ τοῦ ἄλλου· διότι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος ὅτι συνίσταται ἀπὸ εἰδικευμένα συστήματα κυττάρων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσουν ἀλλήλα (π. χ. τὸ πεπτικὸν σύστημα καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα.) Ὑπέδειξα δὲ ὁμιλῶν περὶ τῆς βιολογικῆς κατευθύνσεως καὶ τὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἰσχύει ὁ βιολογικὸς νόμος τῆς κληρονομικότητος καὶ ἐπιλογῆς (ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας ὅπως ἰσχύει εἰς τὴν φύσιν, διότι ἐντὸς τῆς κοινωνίας ὑπάρχει ἡ κληρονομικότης τῆς περιουσίας κτλ.) Ἦδη δὲ καὶ ὁ S p e n c e r, ὁ ὁποῖος ἐσκέπτετο κάπως καὶ αὐτὸς ὀργανικιστικῶς περὶ τῆς κοινωνίας, εὑρισκε βασικὰς διαφορὰς μεταξὺ ὀργανικοῦ ὄντος καὶ κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι, ὅταν πράγματι

λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, θ' ἀνέτρεπον τὴν θεωρίαν πρὶν νὰ ἐξελιχθῆ (π. χ. εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ ζῴου, λέγει, ἀποτελοῦν τὰ κύτταρα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν αὐτό, ἓνα τελείως προσηρμοσμένον ὅλον, ἐνῶ τὰ λεγόμενα κύτταρα τῆς κοινωνίας, τὰ ἄτομα, τὰ κατ' ἰδίαν ὄντα, εἶναι τὸ καθένα χωριστὸν τοῦ ἄλλου καὶ ἐνεργεῖ, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνεργῆ τὸ καθένα κατὰ τοῦ ἄλλου· ἔπειτα : εἰς τὸ ζῴον, εἰς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον ἢ συνείδησις, τὸ πνεῦμα, εἶναι ἐντοπισμένον εἰς τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα, δηλ. εἰς ἓνα καὶ μόνον ὄργανον, ἐντὸς τῆς κοινωνίας δὲν ὑπάρχει κάτι τὸ παρόμοιον, εἶναι γελοῖον ἢ κυβέρνησις νὰ λέγεται τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας)· καὶ ὁ S c h ä f f l e μετέβαλε κάπως τὴν γνώμη του ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἓνα ὀργανικὸν ὄν, ὅ,τι ὠνόμαζε εἰς τὸ παλαιότερον σύγγραμμά του «Ὁμολογίας» (Homologien) μεταξὺ κοινωνίας καὶ ἀτόμου (ζῴου) ὀνομάζει εἰς τὸ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκδοθὲν σύγγραμμά του μόνον «ἀναλογίας». Πράγματι δὲ ἀναλογίας εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρη κανεὶς παντοῦ ἐὰν θέλῃ, ἀλλὰ, ὅπως ἔλεγον ὁμιλῶν περὶ τῆς βιολογικῆς κατευθύνσεως, αἱ ἀναλογίαι δὲν ἐξηγοῦν τίποτε καὶ δὲν γίνεται τίποτε κατανοητὸν δι' αὐτῶν.

Σπουδαῖον εἶναι ὅτι οἱ ὀργανικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ ψυχολογοῦντες καὶ βιολογοῦντες κοινωνιολόγοι, ὁμιλοῦν περὶ μιᾶς γενικῆς συνειδήσεως καὶ γενικῆς θελήσεως ἐντὸς τῆς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν δῆθεν τὸ πνευματικὸν μέρος τῆς κοινωνίας ὡς ὀργανικοῦ ὄντος. Τὸ συνολικὸν αὐτὸ πνεῦμα εἶναι, λέγουν, τὸ «λαϊκὸν πνεῦμα» (Volksgeist), εἶναι τὸ δι' ὅλης τῆς ἱστορικῆς πνευματικῆς ἐργασίας συσσωρευθὲν, διαρκῶς παραδοθὲν, εἰς κάθε γενεάν κάπως μεταβληθὲν, πολλαπλῶς ἀρθρωμένον σύστημα πνευματικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐλαστικότητων, αἱ ὁποῖαι διαχύονται (κατανέμονται) εἰς ὅλα τὰ ἐνεργητικὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ σώματος (Volkskörper) καὶ συνενώνουν τοὺς κατ' ἰδίαν (ἓνα ἕκαστον) εἰς μίαν πνευματικὴν συνολικὴν δύναμιν». Πάντως ἀκατάληπτον εἶναι (1) τί ἐννοοῦν, ὅταν λέγουν συνολικὸν πνεῦμα, διότι καὶ ὁ πρῶτος ὁ θέσας τὴν βάσιν αὐτοῦ ἦτο ἓνας καὶ μόνος

1. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 29.

κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος καὶ οἱ ἑκάστοτε συντελοῦντες εἰς τὴν μεταβολὴν ἢ τροποποίησιν αὐτοῦ εἶναι καὶ αὐτοὶ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι. Ὑπάρχουν βέβαια εἰς τὰς οἰκογενείας, εἰς τὰ ἔθνη ἢ εἰς πολιτείας ὠρισμένοι παραδόσεις, αὐτὸ ὅμως ἀποδεικνύει μόνον ἢ τὴν συγκατατάξιν τῶν μετ' ἑπειτα κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων εἰς τὸ ἀρχικῶς ἀπὸ ἑνα ἀνθρώπου (καὶ τοὺς ὁμοίους του) παραχθὲν καὶ παραδιδόμενον ἢ καὶ (πλειστάκις) τὴν πνευματικὴν ἀδράνειαν τῶν μεταγενεστέρων ἀνθρώπων. Ἡ γνώμη ὅτι ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν ἑνα «συνολικὸν πνεῦμα», μιὰ «συνολικὴ θέλησις», εἶναι τὸ ἐπακολούθημα τῆς κατασκευῆς ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἑνα ὀργανικὸν ὄν, μιὰ γνώμη, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀκριβῶς μιὰ προϋπόθεσις ἄνευ βάσεως, ἑνα πλάσμα, ἑνα φάντασμα. Εἶναι δὲ ἀδιάφορον πῶς χαρακτηρίζουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς γνώμης αὐτῆς τὴν κοινωνίαν, δηλαδὴ ἔαν ὡς ὄν ὀργανικὸν ἢ ἁπλῶς ὡς «ὀλότητα» (Ganzheit) καὶ «πνευματικὴν κοινότητα» (geistige Gemeinschaft). Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι οὐδαμοῦ ἀποδεικνύεται οἰαδήποτε ἐνέργεια εἴτε ἀρχικὴ εἴτε μεταγενεστέρα, ἢ ὁποῖα δὲν ἀπορρέει ἀπὸ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων.

Ἡ ὑπόθεσις ἑνὸς ὀλικοῦ ἢ συνολικοῦ πνεύματος (συνολικῆς ψυχῆς) θὰ εἶχεν (ἐκ τῶν προτέρων ὑποθετικῶς : ἴσως) βάσιν ἢ μᾶλλον πιθανότητα, ἔαν ἀφεόρα τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς γενικοῦ ἔθνικοῦ ἢ (ἀρχικῶς) φυλετικοῦ πνεύματος καὶ θελήματος· θὰ ἦτο δηλαδὴ δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς εὐριστικὴ ἀρχὴ ὅτι ὑπάρχει μιὰ (κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον) ταυτότης ἢ ὁμοιότης τοῦ αἵματος καὶ ἐπομένως καὶ μιὰ (κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον) ταυτότης ἢ ὁμοιότης τῆς γενικῆς ἰδιοσυστασίας καὶ γενικῶς ψυχικῆς ἐκδηλώσεως εἰς κάθε μιαν φυσικὴν ἐνότητα, τὴν φυλὴν ἢ τὸ ἔθνος. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα.

Δὲν εἰσέρχομαι κατὰ τὴν κριτικὴν μου τῆς ὀργανιστικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως εἰς εἰδικωτέρας παρατηρήσεις, διότι θὰ ἦναγκαζόμην νὰ προλάβω τὰς κατὰ μέρος ἐρεῦνας, προϋποθέτων αὐτὰς ὡς γενομένας ἤδη· διὰ ν' ἀναφέρω μερικά : θὰ ἦναγκαζόμην π. χ. ν' ἀποδείξω ὅτι ἡ κοινωνία διαιρεῖται εἰς στρώματα κοινωνικά καὶ εἰς κοινωνικὰς τάξεις (οἰκονομικὰς διαφορὰς) ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεξάρ-

τητοι τῆς πνευματικῆς (γενικῶς τῆς ψυχικῆς) καταστάσεως τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων (ἐνεκα τοῦ νόμου τῆς κληρονομικότητος τῆς περιουσίας)· ἐπίσης θὰ ἠναγκαζόμην ν' ἀποδείξω π.χ. ὅτι ἡ οἰκογένεια ὡς σύστημα καὶ θεσμὸς δὲν εἶναι κάτι ὀργανικῶς ἐνιαῖον, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖται ὡς σύνδεσμος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐντὸς τῆς ομάδος ἐνεκα τῶν συνεπειῶν τοῦ ἐρωτικοῦ βίου (διατροφή τέκνων) καὶ γενικῶς ἐνεκα οἰκονομικῶν λόγων, ἔστω καὶ ἐὰν προσῆλθε μετὰ ταῦτα (μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου) καὶ μία ἠθικὴ ἀποψις περὶ οἰκογενείας.

Καὶ τὰ λοιπά, καὶ τὰ λοιπά! Ἡ ὀργανιστικὴ κατεύθυνσις εἶναι καθόλα ἐσφυλμένη ἀποψις περὶ (τῆς) κοινωνίας ἢ τοῦλάχιστον ἐν πρώτοις μία προϋπόθεσις, ἣ ὁποία στερεῖται οἰασδῆποτε βάσεως.

δ'. Ἡ ἐθνολογικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατεύθυνσις.

Εἶπα ὅτι θ' ἀναφέρω συντόμως καὶ τὴν ἐθνολογικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατεύθυνσιν κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κοινωνιολογικοῦ προβλήματος, συντόμως, διότι καὶ αἱ δύο κατευθύνσεις ἔχουν πολὺ εἰδικὸν χαρακτῆρα, ἀφοροῦν δηλαδὴ μόνον τὴν ἀνθρωπίνην συμβίωσιν χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γενικευθοῦν.

1. Ἡ ἐθνολογικὴ κατεύθυνσις εὗρισκεται ἤδη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, οἱ ὁποῖοι διακρίνουν τὰ ἔθνη κατὰ τὰς πνευματικὰς ιδιότητας καὶ ἐξηγοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τὰς κοινωνικὰς διαφορὰς μεταξὺ αὐτῶν. Κυρίως ὅμως πολὺ ἀργότερα, ὁ W. Bagehot (1826 - 1877) ἐφήρμοσεν αὐτὴν⁽¹⁾, τὴν ἐχρησιμοποίησαν δὲ ἔπειτα ὁ Gobineau⁽²⁾ καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὁ G u m p l o w i c z⁽³⁾.

1. Πρβλ. W. Bagehot. *Physics and Politics*· εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν φέρει τὸν τίτλον *Der Ursprung der Nationen*.

2. Πρβλ. Gobineau, *Essai sur l'inegalité des races humaines*.

3. Πρβλ. L. G u m p l o w i c z. *Der Rassenkampf* 1883, 2α ἔκδ.

Ἡ κυρία καὶ βασικὴ ἰδέα τῆς ἐθνολογικῆς, ἀνθρωποφυλετικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως εἰς τὴν κοινωνιολογίαν εἶναι: ἡ ἀρχικὴ ἀνθρωπίνη οἰκογένεια ηὔξηθη καὶ ἀπετέλεσεν ἀνωτέρας ἐνότητος, τὰ κοινωνικὰ γένη καὶ δι' αὐτῶν ἔπειτα τὰς κοινωνικὰς φυλάς. Αἱ ἀνθρώπινα φυλαὶ εἶναι διάφοροι κατὰ τὴν ἰδιοφυίαν των, μερικαὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν (ἔζων γεωργικὸν βίον), ἄλλαι, αἱ ὅποια εἶχον πολεμικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦσαν ἄστατοι, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν (τῶν γεωργῶν) καὶ παρήγαγον τὴν μορφὴν τῆς συμβιώσεως, ἡ ὁποία λέγεται πολιτεία δηλαδὴ τὴν κυριαρχικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀνθρώπων μὲ οἰκονομικὸν χαρακτῆρα οἱ νικηθέντες ἀπετέλεσαν κατώτερον κοινωνικὸν στρώμα, κατωτέρας οἰκονομικὰς τάξεις, ἐργάζονται διὰ τοὺς νικητάς. Διὰ τῶν πολέμων ὅμως ἐπῆλθεν, ἐννοεῖται καὶ κράσις τῶν ἀρχικῶν ἀνθρωποφυλῶν, παρήχθησαν νέαι φυλαί, τὰ ἔθνη, οἱ νικηθέντες δὲν ἔμειναν ἡσυχιοι, ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν ἀνωτέρων, ὁ ἀγὼν τῶν οἰκονομικῶν τάξεων, ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν δὲ αὐτὴν ἐπῆλθε καὶ μίξις τῶν διαφορῶν στρωμάτων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν μεταξὺ τῶν δύο ἀρχικῶν φυλῶν εἶχεν ὑπείσέλθει καὶ μία τρίτη φυλή, ἡ ὁποία συνειργάσθη κατὰ τὴν πάλιν οὕτως εἰπεῖν μὲ τὴν ἀνωτέραν καὶ ἀπετέλεσε τὴν μεσαίαν κοινωνικὴν τάξιν κτλ.

Ἐδῶ θὰ προσθέσω συντόμως καὶ τὰς ἰδέας μιᾶς γεωγραφικῆς ἀπόψεως⁽¹⁾ τῶν γεγονότων ἀνθρωπίνης συμβιώσεως. Λέγε-

1909, Rasse und Staat, Die soziologische Staatsidee καὶ Soziologie 2α ἔκδ. 1908. Πρὸβλ. καὶ G. R a t z e n h o f e r Wesen und Zweck der Politik τρεῖς τόμοι καὶ Soziologie 1907. V a c c a r o, La Lotta per l' esistenza e i suoi affetti nell' umanità 1886. L a p o u g e, Les selections sociales 1896.

1. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν ἀποψιν περὶ κοινωνίας πρὸβλ. R a t z e l, Politische Geographie 1877, Der Staat und sein Boden 1876, Anthropogeographie. Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte 1899—1901 καὶ Der Ursprung und die Wanderungen der Völker 1898—99. Das Meer als Quelle der Völkergrösse 1900 F. T h o m a s, The environment basis of society 1925. O g b u r n, Social Change with respect to kulture and original nature 1924 κτλ. κτλ. Ἄλλωστε ἀπαντᾷ ἡ γεωγραφικὴ κατεύ-

ται ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς, ἡ ἐξέλιξις μιᾶς κοινωνίας, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον, αἱ γεωγραφικαὶ συνθῆκαι ἐξασκοῦν διάφορον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς, ἐπὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας· τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν ἐπίδρασιν, τὸ πᾶν ἦτοι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις, τὰ πολιτικὰ φαινόμενα, ἡ πρόοδος καὶ ἡ παρακμὴ, ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ φυλετικαὶ διαφοραί, ὁ χαρακτῆρ τῆς οἰκονομίας, ἡ μορφή τῆς θρησκείας, ἡ οἰκογένεια, ὑγεία, ἀσθενικότης, εὐφυΐα, αἱ ιδιότητες ὅλαι, ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγαλοφυῶν, ἡ ἰδιαιτέρεα κατευθύνσεις τῶν γραμμάτων (τῆς λογοτεχνίας) καὶ τοῦ πολιτισμοῦ (τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας), ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐγκλημάτων καὶ ἐγκληματιῶν κτλ.

Κατὰ τὴν γνώμην μου αἱ ἀπόψεις αὐταὶ τῆς ἀνθρωπολογικῆς (ἐθνολογικῆς) καὶ γεωγραφικῆς κατευθύνσεως ἐντὸς τῆς κοινωνιολογίας ἐμπεριέχουν πάντως μερικὰς ἀληθείας ὅπως καὶ αἱ ἀπόψεις τῆς ψυχολογικῆς καὶ βιολογικῆς κατευθύνσεως. Ἄλλὰ τὰς ἀληθείας αὐτὰς τὰς γενικεύουν οἱ ὁπαδοὶ τῶν θεωριῶν ἐκείνων ἢ καὶ τὰς εὗρισκουν ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουν. Εἶπα ἤδη ὅτι πάντως εἶναι ἐπιτετραμμένον ἴσως δὲ καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ὑποτεθῆ (εὐριστικὴ ἀρχὴ) ὅτι ἡ διαφορὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν προέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀνθρωπίνου ὑλικοῦ (τῶν ἀνθρωποφυλῶν, τῶν ἐθνῶν), προσθέτω δὲ τώρα : καὶ τῆς γεωγραφικῆς καταστάσεως. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ ἐξηγητῆ προληπτικῶς τὸ ὅλον τῆς κοινωνίας ἀπὸ ἀνθρωποφυλετικὴν καὶ γεωγραφικὴν ἀποψιν ὡς νὰ ἦτο ἡ ἀποψις αὐτὴ ἐκ τῶν προτέρων ἰσχύουσα ἀλήθεια. Δὲν εἶναι δυνατόν, ὅπως ἤδη εἶπα καὶ ἄλλοῦ, νὰ εἰσέρχομαι ἐδῶ εἰς τὰ καθέκαστα κατὰ περιεχόμενον· ἀλλὰ ὅτι ἡ θεωρία ὑπερβαίνει πάντως τὰ ὅρια, φαίνεται ἐξ ἑαυτοῦ : δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ

θυναίς καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα, Ἀριστοτέλην, Θουκυδίδην, ἔπειτα εἰς τὸν Macciavelli, Bodin, Turgot, Cuvier, Montesquieu, Herder, Lamarck A. v, Humboldt, Peschel, T. Buckle, Le Play καὶ ἄλλους.

παραδεχθῆ κανεῖς ἔστω ἐν πρώτοις καὶ ὑποθετικῶς ὅτι πάντως καὶ ἐντὸς ἐκάστης φυλῆς θὰ ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν τὰ φυσικά των ιδιώματα ἰσχυρότερα καὶ ἀσθενέστερα καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ ἐντὸς τῆς ὁμοιογενοῦς ομάδος, καθόσον εἶναι ὀργάνωσις, ὑπάρχει κοινωνικὴ διαστρωμάτωσις· τονίζω δ' ἐπίσης ὅτι πάντως δὲν ἀρκεῖ ὁ χαρακτήρ τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος, ἀν δὲν προϋποτεθῆ καὶ ἡ ὑπαρξίς ὀρισμένου πνεύματος, ὀρισμένης ἰδιοφυΐας. Εἶναι δὲ ὡς φαίνεται ἤδη ἐκ πρώτης ὄψεως, ἔσφαλμένοι καὶ πολλαὶ ἄλλαι γινῶμαι τῆς ἀνθρωπολογικῆς καὶ γεωγραφικῆς κατευθύνσεως π. χ. ὅτι ἡ κοινωνικὴ μορφή «πολιτεία» παρήχθη διὰ φυλετικῶν πολέμων ἢ ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον ἢ καὶ ἀπὸ τὰς ιδιότητος τῆς φυλῆς κτλ. Ἀρκεῖ νὰ λάβῃ κανεῖς ὑπ' ὄψιν τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν (τὸν πολιτισμὸν) τῶν Ἀθηναίων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰνδιανῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, διὰ νὰ τοῦ γεννηθοῦν ἀμφιβολία περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης, ὅτι ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον τῆς ἢ καὶ μόνον ἀπὸ τὰς ιδιότητος μιᾶς ἀνθρωποφυλῆς.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι πάντως καὶ ἡ ἀνθρωποφυλετικὴ καὶ ἡ γεωγραφικὴ κατεύθυνσις μᾶλλον κατασκευάζουν τὴν λύσιν τοῦ κοινωνιολογικοῦ προβλήματος, δὲν ἐρευνοῦν αὐτὸ ἀντικειμενικῶς.

2. Ἡ οἰκονομικὴ κατεύθυνσις εἰς τὴν κοινωνιολογίαν εἶναι κυρίως τάσις πρὸς ἐξήγησιν μόνον τῆς ἐσωτερικῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας ἀνθρώπων καὶ γενικῶς τῆς ἱστορίας. Ὅπως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι κατευθύνσεις εἰς τὴν κοινωνιολογίαν ἔχει καὶ αὕτη τοὺς προδρόμους τῆς οὕτως εἰπεῖν. Ἐπειδὴ τ' ἀποτελέσματα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν συμβίωσιν των ἐντὸς τῆς κοινωνίας εἶναι καὶ ὀφθαλμοφανῆ καὶ σοβαρά, ἐνωρίτατα ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς διαφορᾶς τῶν ἀνθρώπων. Ἦδη τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν, οἱ Ζεντ - Ἀβέστα καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων, ἡ παλαιὰ λεγομένη διαθήκη, προσπαθοῦν νὰ κανονίσουν τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις. Εἰς τὰ τελευταῖα μάλιστα βιβλία παρουσιάζονται

ζεται και ἡ ἄποψις ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν εἰημεροῦν, λησμονοῦν θεὸν καὶ ἠθικὴν, ὅταν δὲ δυστυχοῦν τείνουν πρὸς ἐπαναστάσεις καὶ κοινωνικὰς ταραχάς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξεφράσθη ὁ σοφιστὴς Φαλέας περὶ τῆς κοινωνικῆς σημασίας τῆς οἰκονομικῆς διαφορᾶς τῶν ἀνθρώπων ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα ρητῶς λέγων, ὅτι ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας εἶναι αἰτία ὄλων τῶν ταραχῶν ἐντὸς τῆς κοινωνίας· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζουν καλῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τὴν σημασίαν τῆς οἰκονομικῆς διαφορᾶς διὰ τὰς ἐχθρότητας καὶ ταραχὰς τῶν ἀνθρώπων γενικῶς : διὰ τοὺς πολέμους, τὰς ἐριδας μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν οἰκονομικῶν τάξεων ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Σπουδαῖον εἶναι ἐπίσης ὅτι ἤδη ὁ Θουκυδίδης πρῶτος ὡς ἱστορικὸς ἐφαρμόζει τὴν οἰκονομικὴν ἄποψιν εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἐξηγεῖ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μεταβολῶν αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν παραγωγὴν, τὸ ἐμπόριον, τὴν εὐζωίαν καὶ εἰς ἄλλας οἰκονομικὰς συνθήκας. Ὁ Θουκυδίδης γνωρίζει λοιπὸν καλῶς ὅτι οἰκονομικαὶ συνθῆκαι καθορίζουν τὴν πολιτικὴν καὶ γενικῶς κοινωνικὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν ψυχολογίαν καὶ συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἄποψις αὐτὴ τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἐξέλιπε ποτὲ πλέον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Μαρξ (1818 - 1883) καὶ ὁ Ἐνγκελς (1820 - 1895) ἔδωσαν εἰς αὐτὴν τελείαν μορφήν. Ἡ ἄποψις αὐτῶν ἔχει λοιπὸν ὡς ἐξῆς (1) :

Κατὰ τὴν οἰκονομικὴν παραγωγὴν τοῦ βίου των ἀναλαμβάνουν (συνάπτουν) οἱ ἄνθρωποι ὠρισμένας ἀναγκαίας σχέσεις

1. Πρὸς. Karl Marx, Das Kapital, Kritik der politischen Oeconomie τόμ. 1ος 1867 ὁ 2ος καὶ 3ος ἐξεδόθησαν (1885 καὶ 1894) ὑπὸ τοῦ Engels. Zur Kritik der politischen Oekonomie 1859. Frdr. Engels, Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates 1884, 6η ἔκδ. 1894 καὶ Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft, 4η ἔκδ. 1896 Le Play Ouvriers européens 1855 Platten, The Theory of social forces 1895. Pareto, Compendio di sociologia generale καὶ ἄλλοι.

ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τὴν θέλησίν των, σχέσεις παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται εἰς ὠρισμένην βαθμίδα ἐξελίξεως τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων των. «Τὸ σύνολον τῶν σχέσεων αὐτῶν παραγωγῆς ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴν ὑφὴν τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνυψοῦται ἕνα νομικὸν καὶ πολιτικὸν οἰκοδόμημα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνταποκρίνονται ὠρισμένα μορφαὶ κοινωνικῆς συνειδήσεως. Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τοῦ ὑλικοῦ βίου εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐξελίξεως τοῦ κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου γενικῶς. Δέν καθορίζει ἡ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων τὴν ὑπαρξίν (τὸν τρόπον τοῦ βίου) των, ἀλλ' ἀντιστρόφως ἡ κοινωνικὴ (οἰκονομικὴ) των ὑπαρξις καθορίζει τὴν συνείδησίν των. Ἐπὶ μιᾶς δεδομένης βαθμίδος τῆς ἐξελίξεώς των κατανοῦν αἱ ὑλικάι παραγωγικάι δυνάμεις τῆς κοινωνίας εἰς ἀντίρρασιν πρὸς τὰς ὑφισταμένας σχέσεις παραγωγῆς, δηλαδὴ πρὸς τὰς ὑφισταμένας σχέσεις ἰδιοκτησίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον δράσει μέχρι τῆς στιγμῆς. Αἱ σχέσεις αὐταὶ τότε, ἀντὶ νὰ εἶναι μορφαὶ ἐξελίξεως, ἀποβαίνουν εἰς δεσμὰ αὐτῶν. Τότε παρουσιάζεται μιὰ ἐποχὴ κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως. Μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς οἰκονομικῆς βάσεως καταπίπτει ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ καὶ ταχέως ἢ ὅλη πελωρία οἰκοδομή», ἦτοι καταπίπτουν αἱ ὑφιστάμεναι νομικάι, πολιτικάι, θρησκευτικάι, καλλιτεχνικάι ἢ φιλοσοφικάι, συντόμως ὅλαι αἱ ἰδεολογικάι μορφαί. «Ἡ ἱστορία πάσης μέχρι τοῦδε κοινωνίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πάλης τῶν κοινωνικῶν τάξεων».

Ἡ θεωρία αὕτη λέγεται (ὡς ἐκ τῆς προβλέψεώς της ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐξέλιξις θὰ καταλήξῃ εἰς συντροφισμόν, σοσιαλισμόν) θεωρία τοῦ ἐπιστημονικοῦ κοινωνικοῦ συντροφισμοῦ (σοσιαλισμοῦ) ἢ γενικώτερον ἡ ὑλιστικὴ ἀποψις τῆς ἱστορίας. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐντὸς τῆς κοινωνίας συμβαίνει ἀπὸ οἰκονομικοῦς λόγους καὶ διὰ τῆς πάλης τῶν (οἰκονομικῶν) τάξεων· ἰδεολογικάι αἰτίαι τῶν γεγονότων, ἐφ' ὅσον παρουσιάζονται, εἶναι καὶ αὐταὶ προϊόντα οἰκονομικῶν αἰτιῶν.

Μόνον τὰ σημεῖα αὐτὰ μ' ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, διότι ἔχω ὡς θέμα τὴν κριτικὴν τῶν κατευθύνσεων ἐντὸς τῆς κοινωνιολογίας. Μόνον λοιπὸν τὰ σημεῖα αὐτὰ λαμβάνω ὑπ' ὄψιν καὶ τονίζω τὰ ἐξῆς :

Ἐν πρώτοις ἀναφέρω γενικῶς ὅτι πάντως ὁ Μάροξ ἔθεσε τὸ κοινωνιολογικὸν πρόβλημα ὀρθῶς ἀπέναντι τοῦ H e g e l, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν φιλοσοφίαν εἶχεν ἐπηρεασθῆ. Ὁ H e g e l κατεσκεύαζε τὰ γεγονότα διήθεν ὡς φιλόσοφος ἀπὸ μίαν μεταφυσικὴν ἀποψιν· κατ' αὐτὸν τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, ὁ νοῦς (ὁ λόγος) ὡς τὸ ἀρχικὸν ὄν παράγει τὰ πάντα καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ εἰδικώτερον καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἐξέλιξίν της. Ὁ Μάροξ ἀπορρίπτει τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν τῶν γεγονότων ἐκ κατασκευῆς καὶ τονίζει τὴν πραγματικότητα· θεωρεῖ ἡμᾶς ὡς πραγματικότητα μόνον τὸν οἰκονομικὸν βίον καὶ περιπίπτει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πάλιν εἰς κατασκευαστικὴν ἐξήγησιν (δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ ἔρευνα) τῶν γεγονότων τῆς κοινωνίας. Τὰ γεγονότα δεικνύουν ὅτι ἡ κοινωνία ὑφίσταται καὶ ἐξελίσσεται ὄχι μόνον καὶ ἀπλῶς ὡς οἰκονομικὸς βίος. Δηλαδή εἰδικώτερον :

α) Εἶναι μιὰ μονομερὴς ἀποψις τῶν πραγμάτων (εἶναι προϋπόθεσις ἀβάσιμος) ὅτι ὅλα ὅσα συμβαίνουν μέσου εἰς τὴν κοινωνίαν συμβαίνουν ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους. Ἀκόμη καὶ χωρὶς ἰδιαιτέραν ἔρευναν τῆς πραγματικότητος ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῆ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ σύστασις τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι εἰς ὅλους ἢ αὐτὴ, ἔστω καὶ ἐὰν εἶναι μόνον κατὰ βαθμὸν διάφορος, ἴσως δὲν ἐνεργοῦν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς λόγους, τὰ αὐτὰ ἔλατῆρια, δηλαδή ὄχι ὅλοι ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους. Τὸ ἀπλούστατον παράδειγμα ἀπὸ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ὅτι π.χ. ὁ μουσικὸς ἢ ὁ ποιητὴς δὲν ἐργάζεται ἀναγκαίως ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους ὠθηόμενος, αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ βίου ἔπρεπε νὰ διδάξῃ τὸν Μάροξ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἰδεολόγος γεννᾶται ὡς ἰδεολόγος καὶ δὲν γίνεται ἰδεολόγος διὰ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως, ἢ ἄμεσος ὑπόθεσις εἶναι ὅτι αὐτὸς καὶ κοινωνικῶς ἐνεργῶν ἐνεργεῖ, διότι ὠθεῖται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἰδεολογίαν του, ἔστω καὶ ἐὰν λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ὑφισταμένην οἰκονομικὴν κατάστασιν ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Διὰ διόπτρων διαφόρου χρώματος παρουσιάζεται ἡ φύσις κατὰ διάφορον τρόπον, ὥστε καὶ αἱ προτάσεις πρὸς διαμόρφωσιν οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς δὲν θὰ ἦσαν ὅμοιαι. Ἐὰν δὲ οἱ ἀνθρώποι θεωρηθοῦν ὁμαδικῶς ὡς

ἔχοντες μίαν οἰανδήποτε ψυχικὴν ἰδιότητα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοίαν (αἱ ἀρχικαὶ φυλαί, τῶρα τὰ ἔθνη), τότε τὰ ὅσα εἶπα περὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ ἀνθρώπου ἰσχύουν καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐθνῶν. Εἶναι λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἤδη καὶ μόνον ψυχολογικῶς ἡ θεωρία περὶ οἰκονομικῆς αἰτίας ὄλων τῶν γεγονότων εἰς τὰς κοινωνίας δὲν ἰσχύει ἀπολύτως. Δηλαδή ὑπάρχουν πάντως καὶ οἰκονομικαὶ καὶ ἰδεολογικαὶ αἰτίαι τῶν γεγονότων κατὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν.

β) Τὸ πᾶν ἐντὸς τῆς κοινωνίας γίνεται, λέγει ἡ θεωρία, διὰ τῆς πάλης τῶν οἰκονομικῶν τάξεων. Καὶ ἡ ἀπομυκισθὺς ὅμως αὕτη δὲν εἶναι συμφωνοῦσα καθ' ὅλα μὲ τὴν πραγματικότητα. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθω ἐδῶ (ὡς ἐκ τοῦ θέματός μου) εἰς κριτικὴν αὐτῆς κατὰ περιεχόμενον· τοιαύτη κριτικὴ εἶναι θέμα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνιολογίας⁽¹⁾, ἀλλὰ τὰ ὅσα εἶπα ἀνωτέρω περὶ ἰδεολόγων ἀτόμων (κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων) καὶ ψυχολογικῶς διαφόρων ομάδων (ἐθνῶν) ἀναγκάζει ἔστω καὶ μόνον τυπικῶς κάθε ἄνθρωπον, ὁ ὅποῖος διανοεῖται ἀντικειμενικῶς, νὰ ὑποθέσῃ, τοῦλάχιστον κατ' ἀρχάς, ὅτι πλὴν τῆς πάλης τῶν οἰκονομικῶν τάξεων ὑπάρχει, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη πάντως καὶ ἄλλος τρόπος παραγωγῆς κοινωνικῶν φαινομένων.

Τονίζω ἰδιαιτέρως πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ἀκαίρων ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ κριτικῆς τοῦ Μαρξισμοῦ, ἀλλὰ μόνον περὶ κριτικῆς τοῦ Μ a r x ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μηχανικῆς τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως καὶ μάλιστα μόνον τυπικῶς.

1. Κατὰ περιεχόμενον πρβλ. τὴν κριτικὴν μου τῆς θεωρίας ἐν τῷ συγγράμματί μου «Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων».

¹Ελευθερόπουλος, Γενικὴ κοινωνιολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ἐνα κοινὸν σφάλμα παρουσιάζουν ὅλαι αἱ ὑφιστάμεναι κατευθύνσεις κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ κοινωνιολογικοῦ προβλήματος: τὴν ἔλλειψιν πραγματικῆς ἀντικειμενικότητος. Οἱ κοινωνιολόγοι κατασκευάζουν τὴν κοινωνίαν (ἔστω καὶ ἐὰν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν ἀνθρωπίνην συμβίωσιν) ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς οἰασδῆποτε ἀπόψεως (προϋποθέσεως). Αἱ ἀπόψεις αὐταὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ θεωρηθοῦν ἐκ τῶν προτέρων τελείως ἀβάσιμοι: πάντως, ὅπως ἐτόνισα εἰς κάθε εἰδικὴν περίπτωσιν, εἶναι δυνατὸν καὶ ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ βιολογικὴ καὶ ἡ ἀνθρωποφυλετικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀποψις νὰ ἰσχύουν ἴσως κάπως, ὅταν θέλη κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην συμβίωσιν (ἀνθρώπων, ζώων, ἴσως καὶ φυτῶν). Σφάλλουν ὁμως, ὅταν λαμβάνονται ὡς βάσις πρὸς ἐρμηνείαν, ὡς βάσεις τῆς ἐρεῦνης. Ὡς ἐκ τούτου σφάλλουν, ἐννοεῖται, αἱ κατευθύνσεις αὐταὶ καὶ ὅταν θεωροῦν τὰς κοινωνιολογίας, γενικῶς τὴν κοινωνιολογίαν, ὡς παράρτημα οὕτως εἰπεῖν ἀναλόγως ἢ τῆς βιολογίας ἢ τῆς ψυχολογίας ἢ τῆς ἀνθρωπολογίας ἢ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς ἢ τῆς φιλοσοφίας. Περιπλοκώτερον εἶναι βέβαια τὸ ζήτημα, ὅταν θεωρεῖται ἡ κοινωνιολογία ὡς φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Ἄλλὰ τὸ ζήτημα ἀφορᾷ κυρίως τὴν κοινωνιολογίαν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἀνήκει ἐδῶ⁽¹⁾. Προκειμένου ἐδῶ περὶ γενικῆς κοινωνιολογίας ἀρκοῦμαι νὰ εἶπω ὅτι ἡ κοινωνιολογία δὲν εἶναι φιλοσοφία, δὲν εἶναι φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, ὅπως καὶ

1. Περὶ τὸ βιβλίον μου *Soziologie. Untersuchung des menschlichen sozialen Lebens*, ἑλληνιστὶ Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων.

κάθε μία εἰδικὴ ἐπιστῆμη δὲν εἶναι φιλοσοφία. Ἡ σχέσηις τῆς κοινωνιολογίας (καθὼς καὶ κάθε εἰδικῆς ἐρεῦνης, ἐπιστήμης) μετὰ τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἡ σχέσηις ὑλικοῦ πρὸς οἰκοδόμημα⁽¹⁾.

Τὸ τονίζω λοιπὸν ἰδιαιτέρως: ἔπρεπε πᾶσα ἐξήγησις τῆς συμβιώσεως (κάθε συμβιώσεως) νὰ δοθῆ ἐπὶ τῇ βάσει ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης ἐκάστης συμβιώσεως αὐτῆς ταύτης. Τὴν ἀντικειμενικὴν ὁμῶς ἐρευνᾶν παρέκαμψαν καὶ ὅσοι κοινωνιολόγοι εἶχον κατ' ἀρχὰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐφαρμόσουν αὐτήν.

Τοιαύτην ἀπόφασιν εἶχον βέβαια σχεδὸν ὅλοι οἱ κοινωνιολόγοι, ἐὰν ἐξαιρέση κανεὶς μόνον ὀλίγους ἀπὸ τοὺς σπουδαίους (π.χ. τὸν Tönnies κ. ἄ.). Ὡς πρῶτος ὁ Comte εἶχε θέσει τὸ ζήτημα κατ' ἀρχὰς μεθοδολογικῶς ὀρθῶς: Ἐζήτησε νὰ εὔρη ἐμπειρικὸν τρόπον ἐρεῦνης τοῦ θέματος καὶ νὰ εὔρη τὴν ἐμπειρικὴν λύσιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ θέματός του. Παρέκαμψεν ὁμῶς αὐτὴν πάραυτα, διότι παρεσύρθη ἀπὸ ἑτερογενεῖς ἀπόψεις⁽²⁾ εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὠνόμαζε τὰς ἐρεῦνας τοῦ περὶ κοινωνίας (πρὶν ἢ ὀνομάσῃ αὐτὰς «κοινωνιολογίαν» Sociologie) «κοινωνικὴν φυσικὴν» (physique sociale), ἐδανείζετο δηλαδὴ ἐξ ἀρχῆς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν (ἐκ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς βιολογίας), εἰργάζετο δὲ ψυχολογικῶς, δὲν ἤρευνα κυρίως τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ ἐδίδεν ἀμέσως προληπτικῶς οὕτως εἰπεῖν αἰτιολογίαν αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη, διὰ νὰ ὀνομάσω τινὰς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους κοινωνιολόγους, καὶ κατὰ τὰς κοινωνιολογικὰς ἐρεῦνας τοῦ Lilienfeld, τοῦ Giddings, τοῦ Durkheim, τοῦ M. Weber καὶ πολλῶν ἄλλων

Ὁ Lilienfeld ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ τὴν κοινωνιολογίαν, ὅπως ἔλεγεν, ἀντικειμενικὴν, ἀκριβῆ ἐπιστήμην, ὁμῶς, ὅπως ἔδειξα, παραδέχεται προληπτικῶς ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ὀργανι-

1. Πρὸβλ. τὸ βιβλίον μου Εἰσαγωγή εἰς ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν (γερμανιστί).

2. Ἐνῶ ἔθετεν ἐν πρώτοις ὡς μεθοδολογικὴν βάσιν τὴν ἀπ' εὐθείας ἐρευνᾶν, παρεδέχετο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ ἐπιστῆμη περὶ τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, τῆς κοινωνίας, εἶναι δυνατὴ μόνον ὡς φυσικὴ ἐπιστῆμη, ὅτι τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἀπὸ φυσικοὺς νόμους διέπονται, ὅτι πρόκειται περὶ στατικῆς καὶ δυναμικῆς τῶν γεγονότων κτλ.

κόν ὄν ἴδιον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐξέλιξίν του ἴσταιται τόσον ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, ὅσον αὐτὸς ὑπερβάλλει ὅλα τὰ ἄλλα ὀργανικά ὄντα ἐν τῇ φύσει. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἤθελε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐμπειρικήν ἐπαγωγικήν μέθοδον (¹)· δηλαδή εἰργάσθῃ προληπτικῶς.

Ἐπίσης ἤθελεν ἐπίσης νὰ ἐργασθῆ ἐπὶ τῇ βάσει ἀμέσου παρατηρήσεως καὶ περιγραφῆς, ἔστω καὶ ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι τὰ οὕτω ἐξακριβωνόμενα πρέπει νὰ τύχουν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ μιᾶς ἐπιβεβαιώσεως διὰ συλλογιστικῆς μεθόδου (deduction)· ἀλλὰ διέκρινε ἐκ τῶν προτέρων ὑποκειμενικήν καὶ ἀντικειμενικήν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς συμβιώσεως καὶ εἰργάζετο, ὅπως ἔδειξα, κυρίως προληπτικῶς, ψυχολογικῶς καὶ βιολογικῶς (²).

Ἐπίσης εἶναι μάλιστα ὁ ὁμιλήσας ρητῶς περὶ «ἀντικειμενικῆς» κοινωνιολογίας, ἤθελε νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κοινωνικὸν βίον ἐρευνῶν τὴν κοινωνίαν αὐτὴν ταύτην, εἰργάσθῃ δὲ πράγματι μὲ τοιοῦτον πνεῦμα (³)· ἀλλὰ παρασυρθεῖς μᾶλλον ἀπὸ ἑτερογενεῖς ἀπόψεις περὶ θρησκείας κτλ. ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὸ θέμα, ὅπως ἔδειξα, ψυχολογικῶς.

Ἐπίσης ἤθελε νὰ λάβῃ ἰδιάζουσας στάσιν μεθολογικήν ἀπέναντι τοῦ προβλήματος. Ἐλεγεν ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ διανοητικὴ (⁴) κατανόησις (denkendes Verstehen) καὶ οὕτω αἰτιολογικὴ ἐξήγησις τῆς πορείας (Ablauf) καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων (Wirkungen) τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας (sociales Handeln)· διὰ τῆς κατανόησεως κατορθώνεται, λέγει, ἡ εὕρεσις τοῦ συνειρμοῦ τῶν νοημάτων τῶν πραγμάτων. Νομί-

1. Πρὸς. P. v. L i l i e n f e l d, Gedanken κτλ. I (1873) σελ. 25 καὶ Zur Verteidigung κτλ.

2. Πρὸς. G i d d i n g s, Principles κτλ. σελ. 61.

3. Πρὸς. D u r k h e i m, De la division du travail social, ὅπου πραγματεύεται κυρίως τὸ θέμα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰ κοινωνικά γεγονότα: ἀνταγωνισμόν, πληθυσμόν, κτλ.

4. Ὁ Weber διακρίνει καὶ μίαν ἐνσυναίσθηματικὴν (einfühlende) κατανόησιν ἢ μᾶλλον σύζησιν (Nacherleben) συναισθηματικῶν συνειρμῶν (οὕτω κατανόησιν πράξεων ἐκ πάθους).

ζει δὲ ὅτι ἡ κοινωνιολογία ἔχει ν᾽ ἀνακαλύψη τυπικὰς καὶ γενικὰς μορφὰς εἰς τὴν κοινωνικὴν στάσιν, ἡ κοινωνιολογία πρέπει νὰ σχηματίζῃ ἔννοιαν τύπων καὶ ν᾽ ἀνεύρῃ κανόνας, νόμους τῶν συμβαινόντων (die Soziologie bildet Typen - Begriffe und sucht generelle Regeln des Geschehens), λέγει δὲ ὅτι ἡ κεντρικὴ ἔννοια, ἡ ὁποία συμπεριλαμβάνει τοὺς γενικοὺς τύπους τῶν ἱστορικῶν κοινωνικῶν γεγονότων, εἶναι ὁ ἰδεώδης τύπος (Idealtypus), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται διὰ συνθέσεως τοῦ ἀτομικοῦ ἀπαξ μόνον παρουσιαζομένου μετὰ τὸ τυπικόν, τὸ γενικόν τῶν φαινομένων πνευματικῆς καλλιέργειας. Ἄλλ᾽ ἀκριβῶς δὲν πρόκειται περὶ ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης. Ὅ,τι λέγει ὁ Weber περὶ διανοητικῆς κατανοήσεως, ἐφ᾽ ὅσον τὸ πρᾶγμα λαμβάνεται κοινῶς, ἐννοεῖται ἐξ ἑαυτοῦ, δὲν λέγει λοιπὸν κατὰ βάθος τίποτε τὸ σπουδαῖον (1), ὅ,τι δὲ πάλιν λέγει περὶ ἐννοιῶν τύπων, πηγάζει ἀπὸ μεθοδολογικὴν προκατάληψιν (2) καὶ δὲν συντελεῖ κατ᾽ οὐδένα τρόπον εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ἐρευναν, οὔτε δὲ καὶ εἰς τὴν ὀρθοτέραν ἢ καλυτέραν κατανόησιν τῆς συμβιώσεως. Τελείως δὲ ἀσαφὴς καὶ ἀόριστος εἶναι ἡ ἔννοιά του περὶ ἰδεώδους τύπου.

Τέλος ἀναφέρω καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας, τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ὁ v. Wiese ἐφαρμόζει εἰς τὴν κοινωνιολογίαν του. Ἐχει ὡς ἀρετηρίαν τὸν κατ᾽ ἰδίαν ἄνθρωπον καὶ ἐρευνᾷ τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν πράξεων, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι ἀλληλοεπιδρῶν καὶ σχετίζονται καὶ ἢ συνενώνονται ἢ χωρίζονται. Ἀλλὰ εἴτε διότι ἡ τοιαύτη ἐρευνα δὲν κατορθώνεται ἐξ ἀρχῆς διὰ ἐμπειρικῆς ἐπαγωγῆς, εἴτε διότι εἶναι τίς οἶδε τί, ἐργάζεται ὁ Wiese κυρίως συλλογιστικῶς, ἀπὸ τὸ γενικὸν καταβαίνει εἰς τὰ μερικά, ἤτοι σχηματίζει τὴν ἰδέαν (μίαν ἔννοιαν) τῆς συνενώσεως καὶ τῆς ἀποφυγῆς μεταξὺ ἀνθρώπων

1. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Oppenheim λέγει ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν φαινομένων μηχανικιστικῶς κατὰ αἷτιον καὶ ἀποτελεσματικῶς καὶ ψυχολογικῶς κατὰ ἐλατήρια καὶ πράξεις καταλήγει κανεῖς εἰς τὴν κατανόησιν αὐτῶν.

2. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Weber ἐπηρεάζεται ὑπὸ τοῦ

(Verbindung και Meidung), αναλύει τὰς ἐννοίας αὐτὰς εἰς κύρια συμβαίοντα καὶ αὐτὰ πάλιν εἰς δευτερεύοντα συμβαίοντα ἢ μᾶλλον εἰς συμβαίοντα τὰ ὅποια ὑπόκεινται εἰς ἐκεῖνα καὶ καταλήγει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς εἰδικά, εἰς κατ' ἰδίαν συμβαίοντα* ἐκ τῶν ὑστέρων δὲ διέρχεται καὶ τὴν ἀντίστροφον ὁδόν, διὰ τὴν ἐξακριβώσῃ δὴθεν, ἐὰν τὰ συμπεράσματά του εἶναι ὀρθά. Ἐγὼ ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τοιοῦτοτρόπως δὲν ἐπέρχεται κατανόησις τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον συστηματοποίησις ἐννοιῶν, πάντως ἐργασία ἐλαχίστης σημασίας. Ἀφίνω κατὰ μέρος ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεταί λόγος ὅτι ἐξακριβώνει κανεῖς τὴν ὀρθότητα τῶν συμπερασμάτων τοῦ συλλογιστικοῦ τρόπου κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν πραγμάτων δι' ἀντιστροφῆς, διότι θὰ καταλήξῃ κανεῖς κατ' ἀνάγκην κατασκευαστικῶς εἰς τὴν γενικὴν ἀρχήν, τὴν κατ' ἐννοιαν ἀφρητηρίαν· ἐὰν δὲ κατὰ τὴν ἀντιστροφὴν ἐργασθῇ κανεῖς πράγματι ἐμπειρικῶς, τότε περιτεύει ἡ γενικὴ ἐννοια, ἡ ἀφρητηρία : ἐκεῖνος ὁ ὅποιος συμπεραίνει τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τὴν γενικὴν ἀρχὴν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοὶ καὶ θέλει νὰ βεβαιωθῇ δι' ἀντιστροφῆς τοῦ τρόπου, πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ, ἐὰν πράγματι ὁ Σωκράτης ἀπέθανε καὶ τότε περιτεύει ἡ γενικὴ ἀρχή, ἐκτὸς ἐὰν ἤθελε κανεῖς νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γενικῆς ἀρχῆς (δηλαδὴ ὄχι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους).

Καὶ τὰ λοιπά. Δηλαδὴ ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος δὲν ἐφηροδόσθη ὅπως ἔπρεπε καὶ χωρὶς προκατάληψιν.

Ἡ ἀντικειμενικότης τῆς κοινωνιολογίας συνίσταται μεθολογικῶς κατὰ τὴν σκέψιν μου εἰς τοῦτο : Πρῶτον, ἡ κοινωνιολογία εἶναι μία εἰδικὴ ἐπιστήμη μὲ ἓνα ὠρισμένον ἀντικείμενον τῆς πείρας, τὴν συμβίωσιν, τὰς κοινωνίας, τὴν κοινωνι-

R i c k e r t, ὁ ὅποιος διακρίνει εἰς τὰς ἐπιστήμας πνευματικῆς καλλιέργειας (Kulturwissenschaften) μίαν γενικεύουσαν καὶ μίαν ἀτομικεύουσαν μέθοδον, ἡ ἱστορία θεωρεῖ τὴν πορείαν, τὴν διεξαγωγὴν ἀπαξ μόνον παρουσιαζομένων γεγονότων (ὅλα δὴθεν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα), ὁ W e b e r καθορίζει τὴν γενικεύουσαν μέθοδον ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ ὡς προσπάθειαν πρὸς κατανόησιν τοῦ τυπικοῦ καὶ ὁμοίου.

κότητα. Δεύτερον, τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ τῆς ἐρεῦνης πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἀπ' εὐθείας ἀντικειμενικῶς ὅπως δίδεται εἰς τὴν πραγματικότητα· δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ ἐρευνα, ὅταν προϋποθέτη κανεῖς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο (μίαν σκοπιάν)· ἐρευνα σημαίνει παρατήρησιν, ἀνάλυσιν καὶ περιγραφὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἔπειτα καὶ ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Ἡ τοιαύτη ἐρευνα ἐνεργεῖται ἤδη καὶ πράγματι, ἐφ' ὅσον ζωολόγοι καὶ βοτανικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐρευνοῦν τὰς κοινωνίας (συμβιώσεις) ζῴων καὶ φυτῶν. Οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ περιγράψουν οὕτως εἰπεῖν πρῶτα πρῶτα φυσικώτατα τὰς συμβιώσεις αὐτάς, ὅπως αὐταὶ παρουσιάζονται, καὶ νὰ ἐκφράσουν ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον καὶ ὑποθέσεις περὶ τῆς γενέσεώς των καὶ τῆς σημασίας των. Πρῶτος ὁ Darwin (ὁ Δάρουϊνος) εἰργάσθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐφ' ὅσον τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοιούτων ζητημάτων. Ἐπίσης καὶ τὸ γνωστὸν σύγγραμμα *Bremis Tierleben* ἐργάζεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος ὀρθός, ἡ μόνη ἀληθὴς ἀντικειμενικὴ ἐρευνα, αὐτὴν δὲ τὴν μέθοδον ἐφαρμόζουν καὶ τὰ ἐπίλοιπα μέχρι τοῦδε ἐμφανισθέντα (ὀλίγα) συγγράμματα περὶ κοινωνίας ζῴων ἢ φυτῶν (1). Δὲν γεννᾶται κατ' ἀρχὴν ζήτημα μεθοδολογικόν, ὅταν πρόκειται περὶ τῶν συμβιώσεων ἀνθρώπων καὶ εἰδικῶς περὶ τῆς μεγάλης οὕτως εἰπεῖν συμβιώσεως αὐτῶν, τῆς λεγομένης «πολιτείας». Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐξετάζω εἰδικῶς εἰς τὴν κοινωνιολογίαν ἀνθρώπων (2). Μερικὰ σχετικὰ ἠναγκάσθη ὡς ἐκ τοῦ θέματος ν' ἀναφέρω, ὅταν ὠμίλησα ἀνωτέρω περὶ κατευθύνσεων εἰς τὴν κοινωνιολογίαν καὶ κατέδειξα ὅτι ἔνεκα προκαταλήψεων δὲν ἔγινεν ἐφαρμογὴ τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης καὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐσφαλμένη ἄποψις περὶ ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης.

1. Συστηματικῶς κατέγινεν ἤδη ὁ Espinas, *Les sociétés animales* (2α ἔκδ. 1898), ἔπειτα ὁ Alvertes, *Tiersoziologie* κ. ἄ. Πρβλ. καὶ Asturro, *La sociologia* 1897.

2. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου *Soziologie* κτλ. καὶ «Ὁ κοινωνικὸς βίος» κλπ.

Τὸ μόνον ὀρθὸν εἶναι λοιπόν : νὰ γίνεται ἀπ' εὐθείας ἔρευνα τοῦ ἀντικειμένου τῆς κοινωνιολογίας, τῶν κοινωνιολογιῶν φυτῶν, ζώων, ἀνθρώπων εἰς ὅλας τῶν τὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται εἰδικῶς. Ἐννοεῖται βέβαια ὅτι ἕκαστη εἰδικὴ κοινωνιολογία ἔχει καὶ προσδιορίζει τὰς ἰδιαιτέρας τῆς πηγὰς ἔμπειρίας· τὸ κύριον εἶναι ὅτι ἐργάζεται ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς **χ ω ρ ῖ ς π ρ ο ὕ π ο θ ἔ σ ε ι ς**.

Ἐχω ὁμῶς καθορίσει ὅτι ὑπάρχει καὶ μία γενικὴ κοινωνιολογία (1), αὐτὴν δὲ ἀκριβῶς θὰ πραγματευθῶ εἰς τὰ ἐπόμενα δι' ὀλίγων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ ἡ γενικὴ αὐτὴ κοινωνιολογία, τονίζω πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως τὰ ἐπόμενα :

Πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς : Ἡ γενικὴ κοινωνιολογία ἔχει, ὅπως τὸ καθώρισα ἤδη εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου, νὰ καταδείξῃ τὴν φύσιν τῆς συμβιώσεως γενικῶς, κάθε συμβιώσεως (κοινωνίας), τῆς κοινωνικότητος. Δὲν πρόκειται δὲ περὶ δεοντολογικῆς κοινωνικότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινωνικότητος, τῆς συμβιώσεως, ὅπως αὐτὴ ὑφίσταται, **ὑ π ἄ ρ χ ε ι ε ἰ ς τ ῆ ν π ρ α γ μ α τ ι κ ὄ τ η τ α**.

Δεύτερον ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν θ' ἀκολουθήσῃ ἡ γενικὴ κοινωνιολογία, διὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημά της : ὡς ἐκ τοῦ θεματός της ἐννοεῖται ὅτι ἡ μέθοδός της εἶναι προδιαγεγραμμένη εἰς αὐτήν· δηλαδὴ προϋποθέτει τὴν ἔρευναν ὅλων τῶν εἰς τὴν πραγματικότητα παρουσιαζομένων συμβιώσεων (φυτῶν, ζώων, ἀνθρώπων)· οἱ καθορισμοὶ λοιπὸν τῶν κατ' ἰδίαν κοινωνιολογιῶν ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἐργασθῇ, διὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημά της, ἡ γενικὴ κοινωνιολογία. Αὐτὴ λοιπόν, διὰ νὰ τὸ τονίσω καὶ νὰ προλάβω κάθε παρεξήγησιν, δὲν ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν κατ' ἰδίαν κοινωνιολογιῶν, ἀλλὰ τὸ γενικὸν συμπέρασμα αὐτῶν. Ἄλλο ζήτημα, ὅτι ἐγὼ προσπαθῶ νὰ λύσω τὸ θέμα τῆς γενικῆς αὐτῆς κοινωνιολογίας, διὰ νὰ καταστήσω εὐκολώτε-

1. Πρβλ. ἄνωτέρω σελ. 9 κ.έ.

ρα καταληπτοὺς τοὺς καθορισμούς μου, δὲν θὰ θεωρήσω τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν κοινωνιολογιῶν ὡς γνωστά, καθ' ὅσον μάλιστα πρόκειται περὶ κοινωνιῶν φυτῶν καὶ ζώων καὶ καθ' ὅσον οἱ ἐπιστήμονες δὲν συμφωνοῦν πάντοτε, ἀλλὰ θὰ τὰ ἐκθέσω συντόμως κατὰ τρόπον κριτικόν (1). Τὸ θέμα μου εἶναι, διὰ νὰ τ' ἀριθμήσω ἀναλυτικῶς :

α') Οἱ τύποι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρουσιάζονται αἱ συμβιώσεις (τῶν) ἀνθρώπων, αἱ συμβιώσεις (τῶν) ζώων καὶ αἱ συμβιώσεις (τῶν) φυτῶν καὶ οἱ χαρακτηῆρες αὐτῶν.

β') Τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα παρήγαγον καὶ παράγουν συμβιώσεις.

γ') Αἱ μεταβολαὶ τῶν διαφόρων συμβιώσεων, καθ' ὅσον παρουσιάζονται τοιαῦται, τί μεταβάλλεται καὶ ποῖοι οἱ ὅροι καὶ οἱ νόμοι τῶν μεταβολῶν (φυσικαὶ ; θεληματικαὶ ;)

δ') Παραβολή καὶ ἐξακρίβωσις τῶν ὁμοιοτήτων καὶ ἀνομοιοτήτων εἰς τὰς συμβιώσεις.

ε') Ἡ ὀργάνωσις, ἡ σχέσις τοῦ ἰσχυροῦ μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς συμβιώσεως, ἄτομον καὶ ὁμάς.

ζ') Χαρακτήρ καὶ φύσις παντὸς εἴδους συμβιώσεως, βία καὶ ἀλληλεξάρτησις (ἀλληλεγγύη ;).

η') Ταξινόμησις τῶν εἰδῶν συμβιώσεως (κοινωνίας).

1. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν συμβίωσιν ἀνθρώπων, τὴν μεγάλην, τὴν λεγομένην πολιτείαν, πρὸς τὸ βιβλίον μου : Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων καὶ Soziologie. Untersuchung des menschlichen sozialen Lebens 3η ἔκδ. 1925. Ἀπὸ εἰδικωτέρας κοινωνίας ἀνθρώπων ἠρευνήθησαν καθ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω μόνον αἱ ἐταιρίαι μουσικῶν, ἐὰν ἐνθυμοῦμαι καλῶς τὸν τίτλον καὶ συγγραφέα Soziologie der Musikgesellschaften ὑπὸ S t a u d i n g e r ;